

Mikael Rothstein, 2021. *Næsehornsfluglen skriger – hovedjagt og kraniekult*. København: U Press, (302 sider).

Anmeldt av Cecilie Endresen

I 1879 gikk den norske eventyreren Carl Alfred Bock i land på Borneo på jakt etter folk med hale, men fant ikke «the missing link». I stedet kunne han berette om «afhuggede hoveder og kulten for rensede og tørrede kranier på Borneo», for å sitere en annen skandinav som også har studert fenomenet, 140 år senere (Rothstein 2021:12).

For Bock og mange av hans samtidige var den «barbariske skikken» hodejakt et sivilisatorisk problem, et tegn på «overtroisk svakhet» og et makabert eksempel på de innfødtes annerledeshet. Samtidig tolket Bock den som en religiøs og rituell «hjørnestein»: Enhver avgjørende livshendelse krevde innhøstning av fiendens hoder, og Bock beskrev den omfattende prosessen, fra musikk og krigsdans til mordmetoder og kranietøking.

Den klassiske hodejakten på Borneo er fortsatt symbolsk til stede, men var rundt den annen verdenskrig i praksis en saga blott. Deler av tidligere etnografiske studier har ikke tålt tidens tann spesielt godt, og slike «kannibalstudier» er av forskjellige grunner gått av moten i religionsvitenskapen. Dagens studenter vil heller lære om det som har med dem selv å gjøre enn å forsøke å forstå hodejegere på deres egne premisser i Borneos indre, og de fleste forskere foretrekker nok også å studere religion på internett fra sin lenestol. Men ikke den danske religionshistorikeren Mikael Rothstein. I *Næsehornsfluglen skriger* (2021) kaster han et friskt sosialkonstruktivistisk blikk på den gamle praksisen og sporene den har etterlatt seg, i en bok han betegner som det «første religionshistoriske forsøg på en samlet forståelse af hovedjagt og kraniekult på Borneo» (s. 34).

Rothstein medgir at fenomenet er «vanskelig at udrede» (s. 33), men fordyper seg i materialet og studerer det fra forskjellige vinkler. Som det står på baksiden: «Kulten for kranierne virker grotesk, men ad overraskende veje, via tæppevævning, en kvækkende frø [frosk], turisme,

korrupte politikere, ægteskab og stanken af råddent menneskekød, finder forfatteren en dybere mening». I tillegg til forord og litteraturliste består boken av seks kapitler som tar for seg henholdsvis hodejakt og kraniekult (inkl. presentasjon av de religionshistoriske kildene) (1), kosmologi og mytologi (2), hodejakt som rituell prosess (3), kraniekult (4), ofrenes perspektiv (5), og hodejakt og kraniekult i dag (6). Teksten veksler sømløst mellom kildepresentasjoner, metoderefleksjoner og religionshistoriske sammenligninger. Språket er klart, og meget poengtert. Når det er sagt: De fleste engelske sitatene kunne med fordel vært oversatt til dansk, og utgiveren burde kostet på seg et lite kart og en indeks.

I motsetning til Bocks utstyrskasse inneholder ikke Rothstein sin verken plumpudding eller kolonialisme, men kildekritikk, oppdaterte teorier og metoder, og strategisk av-eksotifisering. Hodejegerne er som oss andre, religionsproduserende vesener med tanker og følelser som inngår i kompliserte sosiale systemer og preges av våre omgivelser. Kraniekult og hodejakt, slik de ble praktisert blant risbønder i regnskogen, forstås som et «kulturelt omdreiningspunkt», meningsfylte handlinger forankret i en komplisert kosmologi, tett befolket av guder og ånder man ville holde seg inne med. Ved å «høste» fiendenes hoder og forvandle dem til sanitiserte, lykkebringende kultgjenstander i hjemmet, kunne man sikre avlingen, velstand og fruktbarhet. I så måte dreier hodejakten seg om å «tiltrække det gode og fastholde så vel den sociale som kosmiske orden» (s. 51-52) – et velkjent tema i religionshistorien.

Boken er rikt illustrert med nye og gamle fotografier av folk og gjenstander – deriblant mange hoder. Billedtekstene oppsummerer mange viktige poenger. Under et foto fra 1975 der en ung mann holder en kurv med gamle kranier, står det for eksempel at: «I dag er hovedjagten opphørt, men mange landsbyer opbevarer stadig de gamle trofæer som uttrykk for en slags kulturel nostalgi. Men en del af kraniernes traditionelle betydning hæger ved; de er stadig noget særligt» (s. 172).

Rothstein minner om at hodejakt og kraniekult ikke nødvendigvis er så fremmedkulturelt (kap. 1), tenk bare på hoder som trofeer i Bibelen (Johannes Døperen, Goliat). Kult av kroppsdeler fra døde lever i beste velgående i kristen relikviekult og ossuarier, og halshugging var lenge

straffemetoden i Vest-Europa. Halshugde myrlik fra jernalderen viser at kraniekult har pågått i Danmark, og ritualene på Borneo ligner kelternes seiersprosesjoner, inkludert hodemetaforene (f.eks. keltiske «frukter» vs. penanfolkets poetiske «kokosnøtter»). På Borneo gir sanger og fortellinger innblikk i denne idéverdenen som involverer «kreativ» vold og drap: «Næsehornsfluglens halefjer er knækket [den beseirede fiendens hals er hugget over] ... Spredt på de stenede bredde/ligger de røde blomster [hoder] som faldt» (s. 132–133).

Som Rothstein minner om, «den religiøse fantasi må ikke undervurderes» (s. 26), og boken viser hvor sterkt individer preges av det verdensbildet de er sosialisert inn i. Et kroneksempel på ekstrem kulturell overstyring av universell menneskelig «hardware», avsky mot liklukt, er når de råtnende hodene fraktes tilbake til landsbyen. Fulle av kulturelle forventninger om hodejaktens vidunderlige virkning, oppfatter krigene de stinkende objektene som velduftende.

Innsikter og sitater fra faghistorien underbygger hvert trinn i analysen, for eksempel et utdrag fra Mary Douglas' teori om kropp og «naturlige symboler» (s. 163) som støtter Rothsteins tolkning av at det avhugde hodet, gjennom den rituelle prosessen, blir til en «manifestasjon af den sociale og kosmiske orden, som hovedjægeren og hans samfund hviler på» (s. 163). Dette analyseres som et overgangsritual, med følgende struktur: «hoved på et levende menneske → afhugget hoved udenfor klassification → hoved forvandlet til veltilpasset kultgjenstand» (s. 188).

Rothstein holder den komparative fanen høyt og sammenligner hodejaktens liminalfase med et dansk kirkebryllup:

I det øyeblikk det [hodet] blev skåret av det levende menneske, startede, hvad vi med van Gennep (og i sammenhængen såre betegnede) kan kalde en separationsproces. Hovedet blev isoleret fra dets hidtidige plads og dets hidtidige funktion, præcis som når bruden ved et dansk kirkebryllup i timerne op til vielsen markeres som grundlæggende annerledes end normalt [...] under stram rituel kontrol og separeret fra sin hidtidige virkelighed, som netop skal afvikles til fordel for en ny (s. 105).

Ritualet avsluttes med at hodene «synes hjem» gjennom krigernes seremonielle overlevering av hodene i landsbyen, der kvinnene har gjort de nødvendige materielle forberedelser (symbolmettet vev, flettede kurver). Vel installert i kurver i langhuset tilhører ikke hodene lenger skremmende Andre i utkanten av Verden, men er bragt under rituell kontroll og ufarliggjort som kultobjekt i hjemmet, verdens sentrum. Der viser de styrke, gir livet og omgivelsene «form og mening» og ses som avgjørende for samfunnets ve og vel.

Dette er kort og godt en interessant og velskrevet bok som er «god å tenke med», og et eksempel på at man gjennom grundige studier prinsipielt kan forstå selv det mest fremmede. Dette er ikke bare bokens største styrke, men religionsvitenskapens faglige fortrinn. Nesehornfuglen skriker!